

Reflexions de cap d'any

Any nou, reptes nous

Suplement del Quadern núm. 158 de CiJ - (n. 194) - Desembre, 2008
R. de Llúria, 13, 08010 Barcelona - tel. 93 317 23 38, fax 93 317 10 94
info@fespinal.com - www.fespinal.com

L'any 2008 ha estat un any dur i difícil. Els diversos aspectes que ara evocarem deixen una pila de problemes que no han d'enfonsar-nos, però davant els qual no tindria sentit tancar els ulls quan potser estiguem, com ja s'ha dit, «ballant sobre la coberta del Titanic».

Una guia de lectura

Precisament perquè el moment és difícil, voldríem començar aquest balanç amb una notícia bella i significativa: l'alliberament d'Ingrid Betancourt segrestada per les FARC i la concessió posterior del premi Príncep d'Astúries ens van dur aquest comentari de la interessada: «és un premi donat no a mi sinó a aquells que encara estan en captivitat».

Aquestes paraules ens pertoquen a tots els que “no estem en captivitat”: els que, com ella va dir, tenim «llençols cada nit i la taula parada tres cops el dia». Són una manera de recordar-nos que, per al 80% del planeta, allò que nosaltres anomenem “estat d'excepció” acostuma a ser la regla, i l'excepció som nosaltres.

Per això, i com que en aquesta declaració criticarem seriosament algunes figures públiques (la qual cosa pot ser un

esport fàcil), seria bo que abans de fer-la o de llegir el nostre balanç ens preguntem: visc amb consciència que aquestes paraules d'Ingrid Betancourt valen també per a mi, i que viure és una missió? O segueixo creient que la vida és un mer passatemps del qual aprofitar-se? Critico els polítics des de l'interès pels meus conciutadans, o com una excusa per a justificar la meua manca d'interès per les coses públiques que afecten tothom? O d'una altra forma, critico els polítics buscant el bé de tots –el “bé comú”– o buscant només que jo i els meus ocupem el seu lloc?

Si les nostres respostes es decanten per la segona proposició d'aquestes preguntes, ja no cal que seguim llegim. Si, decididament, ens inclinem per la primera opció, si en llevar-nos, en ficar-nos al llit o en asseure'ns a taula recordem que molts dels nostres germans no poden fer això tan senzill que nosaltres fem, ales-

hores hem de posar en relleu els errors i els problemes que ens deixa el 2008, per a contribuir a eliminar-los en la mesura de les possibilitats de cadascun de nosaltres.

1. Crisi econòmica: lliçons d'un desastre

a. La crisi la veien venir fins i tot els no entesos. Tothom sabia que allò explotaria algun dia, però tots van reaccionar procurant «enriquir-me jo abans que exploti». No és una simple culpa “del govern” o dels de fora, tot i que el govern no va saber posar-nos en una actitud no d’alarma però sí d’alerta (que no és el mateix!) i de solidaritat alhora.

A Espanya hi va haver, doncs, un innegable retard a reaccionar i prova d’això és que la lluita contra la crisi es reflecteix poc en els pressupostos del 2009. Precisament era aquí on més es podia preveure la crisi: pel pes que en la nostra economia tenia la construcció, pel pes que hi tenen els serveis i perquè la nostra productivitat depèn en bona mesura d’indústries foranes en ple procés de deslocalització. Per això creiem que el govern va ser poc previsor, llevat que recorregué directament a l’engany, obsessionat per donar una bona imatge electoral.

També ens va semblar èticament reprotxable i políticament incomprensible aprofitar el moment de crisi econòmica per a llançar com una maniobra de distracció la qüestió de l’avortament i l’eutanàsia. No entrem ara en el contingut d’aquestes lleis, però sí critiquem el moment de treure-les. Com un govern pot estar tan distant de l’opinió pública per no sospitar que aquestes mesures, que necessiten un debat en profunditat que no ha existit, serien lligides com una pura cortina de fum?

b. Més tard es van prendre algunes mesures, molt necessàries sens dubte, però també injustes. I són injustes perquè ajuden els botxins més que les víctimes. Lluny de denunciar la hipocresia i la maldat del nostre sistema econòmic, s’ha cregut necessari intervenir –amb els diners de tots– per a treure de l’abisme i de la fallida el qui es va enriquir desafortadament. Cap culpable no ha estat castigat i, tot i que hi ha una culpa anònima en el sistema, aquesta vegada hi ha hagut clars delinqüents particulars, que van precipitar el desastre i n’engrandiren les dimensions, i que han estat acomiadats del seu càrrec cobrant indemnitzacions milionàries. De nou es confirma la dita popular: qui roba vint euros per menjar és un lladre, qui roba un milió d’euros és un home de negocis espavilat. Fa mal constatar que mentre la fam al món ha augmentat durant l’any 2008, una part important d’aquest problema s’hauria pogut calmar amb una petita part del que s’ha donat als grans saquejadors, per treure’ls de la fallida¹.

c. Amb vista al futur s’ha parlat ja de la necessitat de “refundar el capitalisme” i a això apunta la publicitada reunió de líders mundials a Washington del 15 de novembre. Refundar és una paraula molt de moda que pot equivaler al famós consell del marquès de Lampedusa: canviar allò que calgui perquè no canviï res. Per això voldríem proclamar que aquesta refundació serà mera verborrea si no és que s’estableixi un límit màxim per als beneficis i els sous. Durant la campanya electoral es va utilitzar contra el Sr. Manuel Pizarro la dada que havia cobrat dos mil milions de pessetes com a indemnització en deixar la seva feina. I la crítica era vàlida més enllà dels interessos electorals. Amb motiu de la crisi hem sabut que el president del Deutsche Bank guanya tretze milions d’euros l’any i el de Porsche la conside-

nable xifra de seixanta milions. Des del punt de vista de la moral catòlica, aquestes xifres són simplement furts greus. I a la gent li sorprèn que unes autoritats eclesiàstiques tan dures a l'hora de criticar determinats usos relacionats amb la sexualitat, siguin tan incoherents i tan col·laboradores callant davant de tots aquests altres escàndols socials.

d. Juntament amb aquestes crítiques és de lloar l'esforç del govern per no retallar les despeses socials en temps de crisi. I, alhora, cal donar la raó a l'oposició quan critica la manca de mesures a favor de les empreses petites i mitjanes. També en uns i altres caldrà esperar coherència entre paraules i fets.

2. El desastre de la justícia: partidisme abans que solvència

a. Mentre els polítics celebraven, amb una petita part de raó, que finalment s'havia desembussat el problema de la composició del Consell General del Poder Judicial, els ciutadans vam obrir uns ulls com taronges en comprovar que cap dels jutges nomenats per al Consell no pertanyia a aquesta meitat de la judicatura que no milita en cap organització de jutges, sinó que tots eren membres d'organitzacions que són ja conegudes com a afins a un o a l'altre dels dos grans partits que dominen l'escena espanyola. En una paraula: la solució al problema del Consell General del Poder Judicial va ser una solució política, fruit d'un "qui dóna rebre espera" entre polítics.

Això ens sembla un clar atemptat al principi d'independència de poders, fonamental en tota democràcia. Després, aquests polítics s'ompliran la boca afirmant que respecten les decisions de la justícia, mentre callen que aquesta justícia està formada per titelles seus.

b. Una cosa semblant ha succeït amb el Tribunal Constitucional, un òrgan judicial fonamental per al funcionament del sistema democràtic espanyol. Enguany aquest tribunal ha assolit nivells inacceptables de desprestigi en fer-se evident l'existència de dos blocs clarament definits en el seu si. Aquests blocs votaven sistemàticament allò que afavoria el partit que els havia votat, al marge de quin fos el contingut jurídic del tractat. Estem parlant d'un tribunal que té facultat per a rectificar qualsevol llei, encara que hagi estat aprovada per un parlament o votada en referèndum. El procedir d'aquests magistrats posa en dubte la seva actuació present i futura sobre algunes qüestions essencials sobre les quals s'ha de pronunciar durant els propers mesos. Els processos oberts per a renovar la composició d'aquest Tribunal tampoc no desporten gaires esperances amb relació a una recuperació del prestigi i l'autoritat necessaris.

c. Aquest tema és molt més ampli i costaria poc evocar altres escàndols viscuts per la ciutadania davant de la justícia. Aquí només hi ha espai per a deixar constància que el món de la justícia és un dels que requereixen a Espanya una reforma més àmplia i radical: una reforma que implicaria agilitzar, democratitzar i independitzar. Sabem que hi ha jutges excel·lents com a persones i com a professionals. Potser són així la majoria. Potser és difícil administrar justícia amb mitjans insuficients i en una situació estructuralment injusta.

3. Educació: el problema eternament irresolt

Un altre factor de preocupació el constitueix el problema sempre pendent de la nostra educació. Tot i que hem millorat en

algunes coses en l'àmbit universitari, la OCDE ens va tornar a suspendre pel que fa a l'ensenyament secundari², no tan sols pels resultats en algunes àrees, sinó per l'elevat percentatge de la població que no passa dels estudis mínims obligatoris³. Tampoc no és un bon indicador que el percentatge del Producte Interior Brut (PIB) dedicat a educació hagi disminuït entre 1995 i 2005 del 4,6% al 4,29%⁴.

El problema pot ser molt difícil i es trobarà sovint amb dificultats noves, provinents dels canvis de la nostra societat deguts a les migracions i a la pluriculturalitat. Però creiem necessari insistir en el que ja vam dir en altres ocasions: precisament per la magnitud del problema es requereix un pacte a escala estatal, per arribar a uns acords mínims però permanents i evitar que cada canvi de govern es converteixi en un tornar a començar. Cap dels dos partits majoritaris no sembla que estigui preocupat per aquesta qüestió: com si ambdós s'obstinessin a imposar les seves pròpies visions sobre el tema, sense importar-los que això, a la llarga i per la dinàmica dels canvis polítics, pot portar el país a un precipici del qual serà molt difícil sortir. És molt greu perquè l'educació és simplement el futur. Per aquest motiu creiem digne d'aplaudiment l'esforç de diàleg fet a Catalunya pel govern i l'oposició per arribar a un acord en aquesta matèria.

4. "El rapte d'Europa"

a. Pensem que una de les notícies més tristes de l'any anterior ha estat l'aprovació per part del Parlament Europeu de la nova directiva europea sobre el retorn. Cal cridar molt fort contra aquesta directiva, anomenada de la "vergonya", que estableix la possibilitat d'internament en centres de retenció durant divuit mesos

per a aquells immigrants que es troben en situació irregular. La perspectiva d'una Europa amb milers de persones internes en aquests centres i en espera de ser retornades constitueix un autèntic forat negre en la credibilitat democràtica del projecte europeu.

És innegable que la crisi econòmica complica seriosament el tema de la immigració. Però també són innegables dues coses: a) que els éssers humans tenen drets simplement per ser persones i no per la seva situació de regularitat o irregularitat (i això és especialment greu en el cas dels nens); i b) que, abans i ara, Europa s'ha construït en bona part del treball de milers de persones que han arribat aquí assumint tasques i sous que cap europeu no hauria acceptat.

Aquesta directiva ha fet que el pitjor d'Europa triomfés sobre el millor, és a dir, que l'avarícia triomfi sobre aquests ideals (d'origen més cristià del que es reconeix avui) que són els que van fer atractiva Europa. I la nostra protesta no es fa callar amb la hipòcrita resposta del govern espanyol: «nosaltres no pensem aplicar aquesta norma» (com si tinguessin la certesa que ells seran eterns i que després d'ells no vindran uns altres que podran aplicar-la!).

b. El No d'Irlanda al Tractat de Lisboa ha suposat un fort revés al procés de construcció europeu i ha obert grans interrogants sobre el procediment que es va escollir per a l'aprovació tant de la Constitució com del Tractat de Lisboa. La celebració de referèndum dins de l'àmbit exclusiu d'alguns Estats, com ha succeït en aquest cas, provoca que el vot de 76.000 irlandesos qüestionin l'entrada o no en vigor d'un Tractat que afecta gairebé cinc-cents milions de persones. La construcció d'una ciutadania europea real exigiria gestos i actes polítics més enllà dels

interessos de cada Estat. El referèndum i la consulta popular, en el cas de les grans lleis, és un requisit necessari i indispensable, i tal vegada era el moment d'haver-se plantejat una consulta oberta a tots els ciutadans europeus. Un acte així hauria fet més per la cohesió que aquest intricat camí en el qual uns ciutadans són consultats i altres no, i en el qual sembla que uns pocs tenen el poder de vetar un horitzó que afecta tothom.

c. A Cristianisme i Justícia som molt crítics amb la UE que s'està construint en molts àmbits, especialment en temes socials relacionats amb el treball o la immigració. No obstant això, creiem que ara com ara la Unió és l'espai que millor pot garantir aquells ideals de pau, democràcia i justícia que hi havia en l'esperit dels fundadors (Schumann, De Gasperi i Adenauer) que no hem de traïr. Lamentablement, aquest no ha estat, doncs, un bon any per a Europa.

5. Eleccions nord-americanes: un símptoma

a. No parlem pas d'aquest punt perquè esperem res especial, sinó per remarcar que l'interès suscitat en l'opinió per les eleccions nord-americanes ha estat a vegades més gran que l'interès per les del propi país i incomparablement més gran del que suscitarà la celebració de les eleccions al Parlament europeu la primavera que ve.

En aquest fet pot influir-hi, sens dubte, l'immens malbaratament mediàtic i propagandístic, típic d'aquella cultura. Però creiem que hi influeix també una certa percepció que el que succeeixi als Estats Units pot afectar-nos a tots. I ens afectarà més en la mesura que Estats Units no renunciï decididament i definitivament al seu paper d'"imperi" respec-

te a la resta del món, fet avui encara impensable. Aquest és un dels factors que més han dificultat la política exterior de la UE, dividida constantment entre els que preferirien una independència que porti Europa pel millor de la seva tradició ambigua, i els que prefereixen egoïstament la major proximitat al poderós, per treure'n algun benefici particular.

b. La història ensenya que, al llarg dels segles, els imperis sempre han estat autistes en la política i pirates en l'economia. Per això, i tornant als Estats Units, mentre en aquest país no canviïn dades com ara que les seves despeses militars són iguals a les de la resta del món, que té "bases" militars a més de cent països o que té nou portaavions nuclears mentre es preocupa que altres no puguin accedir ni a l'energia nuclear pacífica, temem molt que al preciós eslògan electoral de l'avui elegit president Obama «yes we can», hàgim de respondre amb dolor: «no, you can't».

c. De fet, enguany hem viscut algun exemple poc esperançador en aquest sentit. L'obsessió dels Estats Units per evitar a tota l'Amèrica llatina poders contraris als seus interessos és una constant de la seva història, que l'any 1954 els va conduir a envair Guatemala (deixant des d'aleshores aquell país en una situació que clama al cel per la seva injustícia i violència), i ho va fer davant la passivitat d'Europa. Durant la dècada de 1980 va finançar escandalosament la "contra" nicaragüenca, amb mitjans menys aparatosos però amb la mateixa impunitat i la mateixa passivitat d'Europa. Vint anys després hem sabut que Europa va transigir amb el pas d'avions nord-americans per portar presos de Guantánamo a torturar a països en els quals la tortura és legal. I ara se'ns diu que, per posar fi a un govern democràticament elegit però contrari als seus

interessos, els Estats Units han intentat dividir un país com Bolívia, animant els grans rics d'aquell país a provocar desordres i violència al país andí.

d. Per aquesta raó no ens atrevim a esperar més dels resultats de les eleccions nord-americanes mentre aquell país no renunciï a la seva consciència imperial, tot i que reconeixem que les esperances despertades per Obama durant la seva elecció i després han constituït un dels elements positius de l'any que acabem. Tant de bo ens equivoquem, i sigui aquest realment l'inici d'una etapa diferent que enterri definitivament els horribles anys sota el mandat de G. W. Bush.

6. Local i global: una tensió recurrent

Però si hem inclòs aquest punt en la nostra reflexió és perquè, juntament amb el que hem dit sobre Europa en l'apartat anterior, revela una altra qüestió que, des del nostre punt de vista, s'anirà plantejant durant tot el segle XXI, i pot haver esclatat d'una manera més perceptible durant l'any que deixem. Es tracta de les relacions entre entitats petites i entitats grans. Des d'associacions de veïns, ajuntaments, comunitats autònomes, estats, unions d'estats fins al govern mundial, el planeta es va configurant en forma de cercles concèntrics en els quals es juguen les relacions entre el particular i l'universal (dos pols que ens constitueixen a tots), mentre els homes i dones del planeta es caracteritzen cada vegada més per les pertinences múltiples.

És previsible que, en els propers anys, aquesta qüestió vagi creant nombrosos problemes que seran més greus en la mesura que la globalització o unitat del món discorri per camins equivocats, tal com ens sembla que està succeint. Aquí només

voldríem formular el problema, alertar sobre ell i recordar que aquests problemes només poden tenir solució o en un marc de diàleg o en un marc de guerra. El primer serà lent, desesperant i mai del tot satisfactori. Però el segon acostuma a acabar amb la victòria de l'element més fort, que sol ser el més gran. I ja és sabut que la derrota en una guerra acaba suscitant la temptació de la guerrilla (que avui deriva cap a formes pitjors de terrorisme).

Com a catòlics no podem deixar de lamentar que la nostra Església podria haver estat exemple en aquest punt, si hagués sigut fidel a la primitiva teologia de les esglésies locals i de la seva comunió com a Església universal. Però, malauradament, també temem que l'Església hagi caigut en la clàssica temptació veterotestamentària de "la monarquia". Tot i que aquest ja és un nou tema de reflexió.

7. El ressorgiment de la guerra freda: una por

Si hem evocat el problema anterior és perquè temem que acabi portant-nos a un dels perills més preocupants que s'han insinuat durant l'any passat com un núvol a l'horitzó, encara petit però intranquil·litzador. Ens referim al ressorgiment de l'antiga guerra freda, avui sotmesa, no obstant això, més a la lògica dels recursos energètics que a una lògica de blocs polítics.

Tot el que ha passat entre Geòrgia i Rússia és un pèssim símptoma. Aquest símptoma pot tenir velles arrels que el facin comprensible: des de la "colonització" de zones de Geòrgia per Stalin poblant-les de russos, fins a la sensació d'humiliació suportada per Rússia després de l'esfondrament de la URSS i el desplomament del país per fer un canvi econòmic precipitat, que gairebé només

va servir, com diuen en castellà, per a la clàssica «ganancia de pescadores» (millor seria dir de “pecadores”) típica de situacions agitadaes... Però comprendre els orígens d'un problema no equival a resoldre'l. I a l'hora de resoldre'l tenim por que la història dels darrers anys no hagi estat una història d'incoherències que després ens incapaciten a tots per parlar d'una manera creïble.

Així Rússia, després de la seva inaudita crueltat a Txetxènia, no pot presentar-se com a defensora d'uns afanys de llibertat a Ossètia o Abjàssia... I alhora, després del precipitat i unilateral reconeixement de Kosovo, Europa té ara poca autoritat moral per a impedir a Rússia el reconeixement d'aquestes dues regions georgianes.

I el que és veritablement preocupant, com hem dit, és que sembla que tot això ens hagi conduït a les portes d'una nova guerra freda, la qual tindria el perillós teló de fons del problema del petroli i l'energia, del qual els éssers humans ens hem tornat, sense remei, cada vegada més esclaus. Un marc així complicarà enormement les coses.

8. La Terra segueix avisant

L'any que finalitza ens ha deixat també la sensació que les catàstrofes naturals es van tornant cada vegada més virulentes. No importa ara la discussió (evasiva?) sobre fins a quin punt l'actual canvi climàtic és només producte de determinats comportaments humans. El que sembla innegable és que hem de ser conscients del canvi i tractar d'afrontar-lo. Sabem que davant de l'actual crisi econòmica, la temptació dels països rics serà posposar les solucions a aquest problema, ja que encara no en pateixen les greus conseqüències. Però, com afectarà

això els països més pobres i, per tant, més vulnerables als seus efectes?

L'informe del PNUD d'enguany remarca amb insistència l'estreta relació entre desenvolupament humà i canvi climàtic; un retrocés en el compromís mundial contra aquest procés de deteriorament del planeta afectaria directament la realitat present de centenars de milions d'éssers humans, alhora que hipotecaria el seu futur i la possibilitat d'una vida viscuda amb dignitat.

Afrontar l'actual crisi econòmica pot ser, doncs, una bona oportunitat per a afrontar el problema de la justícia planetària, incloent-hi la que alguns denominen justícia mediambiental.

9. El món eclesial

a. Tampoc no sembla que en la nostra Església aquest hagi estat un any consolador. L'ofensiva d'allò que alguns anomenen ja “el talibanisme catòlic” ha creat una sèrie enorme de patiments injustos que s'haurien pogut evitar amb altres procediments més evangèlics. La nostra Església necessita alliberar-se d'alguns vicis que la converteixen a vegades en un espai poc habitable i que no contribueixen a fer el cristianisme ni més autèntic ni més creïble. Les declaracions del cardenal Martín recollides en un llibre titulat *Coloquios nocturnos en Jerusalén*⁵ denuncien precisament aquests vicis i advoquen per la necessitat d'una reforma eclesial profunda.

b. Per això voldríem destacar dues frases recents del papa Benet, durant el seu recent viatge a França, que poden servir de contrapès:

– La primera és la clara acceptació de la laïcitat de l'Estat, en la línia d'allò que s'ha anomenat vagament “una laïcitat positiva”. Positiva perquè es funda sobre la

mateixa creació de Déu que –des del punt de vista cristià– ha donat una gran autonomia a les realitats creades, que Déu fonamenta però en les quals no interfereix. Per aquest motiu pensem que aquesta manera de veure cal aplicar-la també a la mateixa Església, que, tot i ser sagrament de l’“Últim”, viu immersa en el món del “penúltim”. Ella va ser la primera a formular l’anomenat “principi de subsidiarietat” i que, per aquest motiu, hauria de respectar l’autonomia de les realitats terrenes també en el seu si, donant a Déu el que és de Déu i a la cúria el que és de la cúria...

– La segona va ser el desig exprés «que tothom pugui sentir-se a casa dintre de l’Església». Aquest desig recull una pregària que l’Església recita sovint quan demana ser «un espai de llibertat i veritat, de justícia i amor, on tots puguin tenir una raó per a seguir esperant».

Tant de bo l’Església de finals de l’any 2009 sigui una mica més “casa de tots”.

10. Conclusió

Pot ser que algú qualifiqui de pessimistes les nostres paraules. Per això, per concloure, voldríem recordar que no és optimista qui nega la realitat, sinó qui sap que, tot i que la vida és plena de problemes, els podem superar entre tots amb raonabilitat i sentit ètic. I que qui nega els problemes acostuma a ser el més pessimista, perquè deixa entreveure que no se sent capaç d’enfrontar-s’hi ni de superarlos: no val pensar que l’estruc sigui més optimista que el lleó. Tenim davant nostre molts reptes i molt importants; si ens hem atrevit aquí a esmentar-ne alguns és per la confiança que tenim en la capacitat de l’ésser humà per a construir un món molt millor.

Cristianisme i Justícia,
desembre 2008

-
1. Aquesta afirmació no és de cap líder populista o desinformat, sinó de la presidenta de Xile, Michelle Bachelet, en el seu discurs davant l’Assemblea de l’ONU el 24 de setembre del 2008: «Quina paradoxa la que veiem aquests dies, amb plans de rescat de la banca internacional amb els quals s’hauria pogut solucionar el flagel de la fam i de la pobresa».
 2. Programa per a l’avaluació internacional dels alumnes (PISA).
 3. El 88% de la població espanyola de setze anys està escolaritzada; aquest percentatge disminueix al 54% als dinou anys (dades de l’Instituto de Evaluación del Ministerio de Educación per a l’any 2007).
 4. Dades de l’Instituto de Evaluación per a l’any 2007.
 5. C.M. Martini - G. Sporschill, *Coloquios nocturnos en Jerusalén*, Madrid, San Pablo, 2008.